

DRUŽBA V EPIDEMIJI, EPIDEMIJA V DRUŽBI¹

Uvodnik v tematski sklop o novem koronavirusu

Od začetka leta 2020 smo priče pandemiji koronavirusne bolezni, ki je v večini držav sveta sprožila sprejemanje izrednih ukrepov, namenjenih zamejevanju širjenja virusa. Ti ukrepi so močno zarezali v vsakdanjik – mnogi vidiki življenja so se praktično ustavili, nekateri družbeni in politični procesi pa so se zelo pospešili. Čeprav lahko rečemo, da so ukrepi vplivali na celotno družbo, pa niso na vsakogar oziroma na vse skupine učinkovali v enaki meri. Ranljivosti nekaterih posameznikov in skupin so se namreč poglobile, drugih spremenile, tretjih zmanjšale. Znano je, da krizna obdobja povečujejo in poglobljajo že obstoječe ranljivosti in neenakosti, obenem pa krize tiste, ki so bili pred kriznim obdobjem manj ranljivi, pogosto potisnejo čez mejo njihovih zmožnosti in odpornosti ter s tem ustvarjajo nepričakovane, nove ranljivosti (Napier 2020: 1). Pandemija koronavirusne bolezni je tako poleg medicinskega postala tudi družbeni problem, ki tako v globalnem kot lokalnem kontekstu ustvarja in pogloblja razmerja neenakosti in ranljivosti, spreminja prakse, vezane na delo, izobraževanje in prosti čas, ter zaznamuje zaznavanje telesa, časovnosti, okolja, tehnologij in drugega.

Po dobrem letu in pol zdravstvene in politične oblasti evropskih in večine drugih držav sveta pandemijo še vedno razumejo najprej kot medicinski in ne (predvsem) družbeni pojav. Zdravstvene in politične oblasti so interpretacijo pandemije v veliki meri monopolizirale in jo zvedle na medicinski problem, četudi so bili zgodnji ukrepi za zamejevanje širjenja bolezni predvsem družbeni. »Zapiranje javnega življenja« (*lockdown*), uvajanje fizične razdalje, karanten, omejevanje mobilnosti in družbenih stikov so rudimentarni družbeni ukrepi, ki so ob spregledovanju družbenih razsežnosti pandemije na globalni ravni pripeljali do neslutene biopolitičnega eksperimenta, v katerem so se razrasle povsem nove oblike nadzora, represije in pripisovanja krivde.

Na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete smo kmalu po pojavu koronavirusne bolezni v Sloveniji organizirali *ad hoc* simpozij o družbenih razsežnostih epidemije v vsakdanjem življenju. Simpozij *Vsakdanje življenje v času epidemije: Nove izkušnje, etnografija in refleksija* smo 19. 5. 2021 pripravili z namenom, da tudi v etnologiji in antropologiji čimprej odpremo razpravo o tem, kako se vsakdanje življenje, prakse, politike, socialne identitete in odnosi spreminjajo zaradi epidemije ter z njo povezanih državnih in mednarodnih ukrepov. Izhodiščna premisa je bila, da je – tako kot je virus mikrobiološko dejstvo – epidemija najprej družbeni pojav. Za »življenje«² virusa je ključno (mobilno) telo, za »življenje« epidemije pa družba. Stephanie Laveu (2014: 299) je virus označila za »sopotnika«, ki se po svetu širi tako, da »ugrabi tokove ljudi, živali in stvari.« Pandemija koronavirusne bolezni je torej obraz sodobne globalizacije oziroma mnogovrstnih globalnih družbenih in ekonomskih tokov. Prav takšne pa so tudi družbene posledice pandemije in ukrepov njenega zamejevanja, ki niso spremenili le vsakdanjih praks, temveč tudi temeljne značilnosti družbenosti in koncepte (ne)varnosti, čistosti, svobode, vzajemnosti ipd.

Prispevki, predstavljeni na simpoziju, so izhajali iz raznolikih etnografskih raziskovalnih praks in beleženja vsakdanjosti v času zaprtja javnega življenja in različnih drugih omejitev, etnografije v virtualnih okoljih, dokumentiranja diskurzov in naracij o boleznih, reprezentacij (novih) vsakdanjosti v epidemiji ter refleksij o družbenih, političnih in kulturnih značilnostih epidemije ter časa po njej. Članki pričujočega tematskega sklopa tako izhajajo iz raziskovanja zgodnjega obdobja pandemije v prvi polovici leta 2020 ter začetnih opažanj in refleksij t. i. »prvega vala« pandemije. Bolj kot podajanje dokončnih odgovorov ali celovitih spoznanj (za to bo še čas, saj bo koronavirus v

1 Naslov uvodnika smo prevzeli po istoimenskem sklopu prispevkov na simpoziju *Vsakdanje življenje v času epidemije: Nove izkušnje, etnografija in refleksija*, ki ga je moderiral Bojan Baskar. Urednici tematskega sklopa se za pomoč, napotke in začetno fazo urejanja iskreno zahvaljujemo soavtorjema tega uvodnika Uršuli Lipovec Čebtron in Jaki Repiču.

2 Za virus sicer ni jasnega soglasja, ali je z biološkega stališča sploh živo bitje (pretežno sprejeto je mnenje, da ni), lahko pa ga metaforično razumemo kot nečloveško bitje, ki je s svojim delovanjem del družbene realnosti.

* Uršula Lipovec Čebtron, dr. kulturne antropologije, izredna profesorica, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo; ursula.cebronlipovec@ff.uni-lj.si.

** Jaka Repič, dr. etnologije, izredni profesor, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo; jaka.repic@ff.uni-lj.si.

*** Ana Svetel, mag. socialne in kulturne antropologije (2. bolonjska st.), Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo; ana.svetel@ff.uni-lj.si.

**** Veronika Zavratnik, mag. etnologije in kulturne antropologije (2. bolonjska st.), Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo; Inovacijsko-razvojni inštitut Univerze v Ljubljani; veronika.zavratnik@ff.uni-lj.si.

naslednjih letih tema nešteti raziskav na vseh znanstvenih področjih) prispevki podajajo uvide v raznolika področja vsakdanjega življenja, na katera je pandemija tako ali drugače vplivala. Avtorji in avtorice ugotavljajo, da pandemija predstavlja krizo v smislu preloma z »normalnostjo«, a je hkrati generativna, saj se v njej porajajo nove oblike družbenosti. Njihovo beleženje, analiza in poznavanje pa je obenem ključno za razumevanje hitro spreminjajoče se družbe v krizi (in po njej) ter za vzpostavljanje premišljenega odnosa do vseh družbenih razsežnosti in posledic pandemije. Prispevki, umeščeni v ta tematski sklop, tako prinašajo šest drobcov v mozaiku globalnega znanja o pandemiji koronavirusne bolezni na raznolikih področjih: obravnavajo nove oblike in izkušnje izobraževanja, spremembe v migracijskih tokovih in politikah, pojavih epidemije v virtualnih okoljih, odnos do epidemije v podjetništvu, nove oblike biopolitike in nenazadnje zanikanje znanosti v času epidemije.

Rajko Muršič v svojem prispevku Zanikovalstvo v praksi: pandemija virusa SARS-Cov-2, znanost in politika preizprašuje vloge znanosti, zanikovalstva in antropologije v sodobni družbi. Avtor trdi, da je zanikovalstvo človeška stalnica in ga ni mogoče ločevati od drugih »sistemov verovanja«, nova epidemična normalnost pa je v družbeno tkivo posegla še nekoliko globlje, »prav tam, kjer smo predvsem ljudje [...]: pri dotikih in druženju« (Muršič 2021: 14). Kot poudari, lahko iščemo prave odgovore na zanikovalstvo le na polju političnega. Na polju političnega se v uvodu prispevka Drugi uživa?! ustavi tudi Karmen Šterk, ki po Borisu Dežuloviću povzema, da imata diktatura in epidemija »dve skupni lastnosti: ena in druga se hranita, obstajata in širita preko ljudi, ki ne poznajo simptomov« (Šterk 2021: 19). V tem kontekstu je uživanje Drugega še zlasti problematično, saj se ta simbolno izvzame iz okvirov življenja, ki jih je ustvarila prevladujoča biopolitika. Ta je naša življenja zreducirala zgolj na biološko preživetje. Ana Svetel in Veronika Zavratnik v središče svojega ukvarjanja z epidemijo postavita spletna družbena omrežja ter pokažeta na nevzdržnost navidezne ločnice med družbenim dogajanjem na spletu in izven njega, v *offline* okoljih. Avtorici v prispevku Lovljenje mimobežnosti: odsevi epidemije na spletnih družbenih omrežjih predstavljenih tematsko razvrščenih primerov zato ne razumeta »kot oddvojenih od ‚zunanjega‘ sveta, izoliranih v ‚virtualni‘ resničnosti, temveč kot del enovite družbene in kulturne stvarnosti, ki zaobjema tako digitalne kot nedigitalne ravni« (Svetel in Zavratnik 2021: 27). Aktualna politična, družbena in zdravstvena dogajanja se vseskozi zrcalijo tudi na spletu, hkrati pa splet odzive nane nenehno generira in preoblikuje..

V članku Drobci izkušenj in perspektiv visokošolskega (post)koronskega poučevanja Mateja Habinc kritično sopostavlja izkušnje spletnega poučevanja pedagoških sodelavcev Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo

in usmeritve, priporočila in modele, vezane na »nove« oblike izobraževanja. Pri tem izpostavlja predvsem trende poučenjenja (*learnification*), ki bistveno spreminjajo ne le vlogo učiteljev, temveč tudi poslanstvo visokošolskih ustanov. Vprašanje, ki se zastavlja »tudi ali pa sploh od marca 2020 naprej,« je, kot v sklepnem delu povzame avtorica, »ali si prostorov srečevanj, kritičnosti, avtonomnosti, samostojnosti in angažiranosti sodobna družba, podrejena svobodnemu trgu (in koronavirusu), sploh želi. Oziroma ali se jih sploh odloči dopustiti« (Habinc 2021: 36). S kritičnim pogledom posledice ukrepov za zaježitev koronavirusne bolezni prevprašujeta tudi Marijana Hameršak in Marta Stojić Mitrović. V prispevku Pandemija koronavirusne bolezni in procesi omejevanja na Hrvaškem in v Srbiji avtorici primerjalno predstavljata primere omejevanja, zamejevanja in ustvarjanja meja, ki so jih na Hrvaškem in v Srbiji sprožili ali ojačali ukrepi, vezani na zaježitev širjenja koronavirusne bolezni. V članku izpostavita, »da meje ne nastajajo zgolj z družbenopolitičnimi procesi izključevanja, temveč ustvarjajo tudi nova družbena in politična razmerja ter fizične realnosti« (Hameršak in Stojić Mitrović 2021: 39). Ker pa meje delujejo bolj podobno membranam kot preprekam, avtorici razgrinjata tudi specifične kontekste, ki narekujejo (ne)omejevanje meja. V sklepnem prispevku Miha Kozorog pokaže, da epidemija ne nastopa nujno kot rez s poprejšnjo »normalnostjo«. V razmišljanjih mladih podjetnikov, ki se zrcalijo v prispevku Negotovi časi in optimizem ponudkov, vidimo, da je »njihovo razumevanje sodobnega časa (pred, med in po epidemiji) podobno: čas je ob naglih spremembah izrazito prehodni, kar zahteva njihovo dejavno iskanje rešitev, ki bodo narekemale prihodnost« (Kozorog 2021: 47). Nagle spremembe, prisotnost (različnih) kriz, nujnost hitrega prilagajanja in spremljajoči občutki negotovosti in prehodnosti so stalnica delovanja avtorjevih sogovornikov, ki je podprto z etiko prožnosti, odgovornosti in optimizma.

Prav nagle spremembe in vedno novi poudarki, kolektivne preokupacije, pomeni in prakse bistveno zaznamujejo epidemijo koronavirusne bolezni (naj bo razglašena ali ne), čemur pritrjujejo tudi prispevki v tematskem sklopu. Članki, tako tisti bolj (Habinc, Kozorog, Svetel in Zavratnik) kot manj (Šterk, Muršič, Hameršak in Stojić Mitrović) temelječi na klasičnem etnografskem gradivu, predstavljajo pomemben dokument sprotne antropološkega premisleka družbenih razsežnosti prve faze epidemije, pa tudi nezanesarljiv doprinos k metodološkim implikacijam raziskovanja v času onemogočenih stikov in omejenih srečevanj. Znanstvene prispevke, ki nastajajo danes, zaznamuje izkušnja dolgotrajnejšega sobivanja z virusom, članki, ki so pred vami, pa osmišljajo prve mesece te kompleksne medvrstne izkušnje. *Glasnik SED* (60/2, 2020) je s sklopom Covid-19 že lani odprl vrata objavljanju etnoloških in antropoloških razmislekov, izkušenj oz. odzivov na epidemijo, pričujoči sklop pa je prvi, ki z antropološke in et-

nološke perspektive obravnava epidemijo v obliki (kratkih in izvirnih) znanstvenih prispevkov. Verjamemo, da članki dokazujejo, da naša veda ponuja pomembne razmisleke o epidemiji in času, ki ga zaznamuje, in upamo, da bomo v prihodnjih letih pričala številnim celovitejšim etnološkim, antropološkim, folklorističnim, muzeološkim in drugim pristopom k preučevanju epidemičnega vsakdanjika.

Literatura in viri

HABINC, Mateja: Drobci izkušenj in perspektiv visokošolskega (post)koronskega poučevanja. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 61/2, 2021, 30–38.

KOZOROG, Miha: Negotovi časi in optimizem ponudkov. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 61/2, 2021, 45–50.

HAMERŠAK, Marijana in Marta Stojić Mitrović: Pandemija koronavirusne bolezni in procesi omejevanja na Hrvaškem in v Srbiji. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 61/2, 2021, 39–44.

MURŠIČ, Rajko: Zanikovalstvo v praksi: pandemija novega koronavirusa, znanost in politika. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 61/2, 2021, 8–16.

NAPIER, David A.: Rethinking vulnerability through Covid-19. *Anthropology Today* 36/3, 2020, 1–2.

LAVAU, Stephanie: Viruses. V: Peter Adey, David Bissell, Kevin Hannam, Peter Merriman in Mimi Sheller (ur.), *The Routledge Handbook of Mobilities*. London: Routledge, 2014, str. 298–305.

SVETEL, Ana in Veronika Zavratnik: Lovljenje mimobežnosti: odsevi epidemije na spletnih družbenih omrežjih. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 61/2, 2021, 20–29.

ŠTERK, Karmen: Drugi uživa?! *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 61/2, 2021, 17–19.

